

Stand van zaken van het begeleidingsplan van het Instituut van de Bedrijfsrevisoren inzake de invoering van de ISA's in België op 31 oktober 2013

A. Algemene beschouwing

1. De normen van 10 november 2009 inzake de toepassing van de ISA's in België en van 8 oktober 2010 inzake medewerking aan het prudentieel toezicht werden in 2010 goedgekeurd.

De ISA's zijn heden van toepassing voor wat de organisaties van openbaar belang betreft, voor de controle van de financiële overzichten (audit) en het beperkt nazicht van de financiële informatie met betrekking tot de boekjaren afgesloten vanaf 15 december 2012. Wat de andere entiteiten betreft, zullen de ISA's van toepassing zijn voor de controle van financiële overzichten (audit) en het beperkt nazicht van de financiële informatie met betrekking tot de boekjaren afgesloten vanaf 15 december 2014.

Ten behoeve van de medewerking aan het prudentieel toezicht, verwijst de specifieke norm van 8 oktober 2010 inzake medewerking aan het prudentieel toezicht, in werking getreden op 12 januari 2011, eveneens naar de ISA's.

In deze context heeft de Raad van het Instituut een **begeleidingsplan**¹ voor de toepassing van de ISA's opgezet teneinde het beroep te ondersteunen doorheen het aanpassingsproces van het normatief kader.

2. Dit document dient te worden gelezen samen met het tot 30 april 2013 bijgewerkt begeleidingsplan.

Zoals aangekondigd in het begeleidingsplan van 30 september 2012, verwijst huidig begeleidingsplan inzake de invoering van de ISA's in België niet langer naar ISQC 1, gezien de openbare raadpleging die eind 2012 heeft plaatsgevonden omtrent het ontwerp van norm houdende de toepassing in België van ISQC 1 en het daarbij horende actieplan.

¹ www.ibr-ire.be, rubriek "Regelgeving", subrubriek "ISA's - tools"

B. Bijkomende norm bij de in België van toepassing zijnde internationale auditstandaarden (ISA's) - Het commissarisverslag in het kader van een controle van financiële overzichten overeenkomstig artikelen 144 en 148 van het Wetboek van vennootschappen en andere aspecten met betrekking tot de opdracht van de commissaris

3. Volgend op de voorgaande openbare raadpleging omtrent het ontwerp van bijkomende norm die liep tot 15 oktober 2012 en rekening houdend met de ontvangen commentaren, heeft de Raad van het IBR het ontwerp gewijzigd. Het gewijzigd ontwerp van "Bijkomende norm bij de in België van toepassing zijnde internationale auditstandaarden (ISA's) - Het commissarisverslag in het kader van een controle van financiële overzichten overeenkomstig de artikelen 144 en 148 van het Wetboek van vennootschappen en andere aspecten met betrekking tot de opdracht van de commissaris" (hierna: bijkomende norm bij de in België van toepassing zijnde ISA's) werd ter openbare raadpleging voorgelegd, overeenkomstig artikel 30 van de wet van 22 juli 1953 houdende oprichting van een Instituut van de Bedrijfsrevisoren en tot organisatie van het publiek toezicht op het beroep van bedrijfsrevisor. Deze openbare raadpleging liep van 15 maart 2013 tot en met 25 maart 2013.

Dit ontwerp van bijkomende norm neemt de Belgische specifieke vereisten in aanmerking met betrekking tot het commissarisverslag, in het bijzonder artikelen 140, 142, 144 en 148 van het Wetboek van vennootschappen. Deze bijkomende norm is aanvullend bij ISA 700 en ISA 720. Ook andere aspecten verbonden aan het commissarismandaat, zoals de schriftelijke bevestigingen (aanvullend op ISA 580), worden door het ontwerp van bijkomende norm voorzien.

De Hoge Raad voor de Economische Beroepen heeft deze norm, overeenkomstig voormeld artikel 30 en na een verkorte termijn van één maand om reden van hoogdringendheid, goedgekeurd. Het bericht houdende de goedkeuring van deze norm door de minister van Economie werd gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 28 augustus 2013. Deze bijkomende norm bij de in België van toepassing zijnde ISA's is van toepassing op dezelfde data als deze voorzien door de norm van 10 november 2010 inzake de toepassing van de ISA's in België.

4. De Raad van het IBR onderzoekt op dit ogenblik, in het kader van zijn opdracht bepaald door artikel 30 van de wet van 22 juli 1953, de specifieke Belgische bepalingen inzake audit die niet opgenomen zijn in de ISA's.

C. Vorming

5. Sinds 2004 zet de Raad van het Instituut jaarlijks een vormingscyclus op het getouw die specifiek bedoeld is om kennis van de ISA's te vergaren en die een voorstelling geeft van de door de ISA's behandelde thema's: de risicogerichte controleaanpak (*audit risk model*), de controle-informatie, het auditverslag, enz.:

- a) ISQC1: ISA 220, Quality Control for an Audit of Financial Statements (Clarified ISA 220)
ISA 210, Agreeing the Terms of Audit Engagements (Clarified ISA 210)
- b) Groepsaudit: ISA 600, Special Considerations-Audits of Group Financial Statements (Including the Work of Component Auditors (Clarified ISA 600)
- c) Audit procedure:
ISA 230, Audit Documentation (Clarified ISA 230)
ISA 500, Audit Evidence (Clarified ISA 500)
ISA 501, Audit Evidence-Specific Considerations for Selected Items (Clarified

ISA 501)
ISA 505, External Confirmations (Clarified ISA 505)
ISA 510, Initial Audit Engagements-Opening Balances (Clarified ISA 510)
ISA 520, Analytical Procedures (Clarified ISA 520)
ISA 530, Audit Sampling (Clarified ISA 530)
ISA 540, Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, and Related Disclosures (Clarified ISA 540)
ISA 550, Related Parties (Clarified ISA 550)
ISA 560, Subsequent Events (Clarified ISA 560)
ISA 570, Going Concern (Clarified ISA 570)
ISA 580, Written Representations (Clarified ISA 580)
ISA 610, Using the Work of Internal Auditors (Clarified ISA 610)
ISA 620, Using the Work of an Auditor's Expert (Clarified ISA 620)

d) Risicobeoordeling van de audit en antwoorden:

ISA 240, The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements (Clarified ISA 240)
ISA 250, Consideration of Laws and Regulations in an Audit of Financial Statements (Clarified ISA 250)
ISA 300, Planning an Audit of Financial Statements (Clarified ISA 300)
ISA 315, Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement through Understanding the Entity and Its Environment (Clarified ISA 315)
ISA 330, The Auditor's Responses to Assessed Risks (Clarified ISA 330)
ISA 450, Evaluation of Misstatements Identified during the Audit (Clarified ISA 450)
ISA 320, Materiality in Planning and Performing an Audit (Clarified ISA 320)
ISA 402, Audit Considerations Relating to an Entity Using a Service Organization (Clarified ISA 402)

e) Reporting:

ISA 700, Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements (Clarified ISA 700)
ISA 705, Modifications to the Opinion in the Independent Auditor's Report (Clarified ISA 705)
ISA 706, Emphasis of Matter Paragraphs and Other Matter Paragraphs in the Independent Auditor's Report (Clarified ISA 706)
ISA 710, Comparative Information-Corresponding Figures and Comparative Financial Statements (Clarified ISA 710)
ISA 720, The Auditor's Responsibilities Relating to Other Information in Documents Containing Audited Financial Statements (Clarified ISA 720)
ISA 260, Communication with Those Charged with Governance (Clarified ISA 260)
ISA 265, Communicating Deficiencies in Internal Control to Those Charged with Governance and Management (Clarified ISA 265)

f) ISA's voor KMO's

g) Andere attestaten: ISA 800, Special Considerations-Audits of Financial Statements Prepared in Accordance with Special Purpose Frameworks (Clarified ISA 800)
ISA 805, Special Considerations-Audits of Single Financial Statements and Specific Elements, Accounts or Items of a Financial Statement (Clarified ISA 805)
ISA 810, Engagements to Report on Summary Financial Statements (Clarified

6. De praktijkgerichte seminars gaan uit van een aantal concrete toepassingsvoorbeelden van de vereisten zoals opgenomen in de ISA's. Doorheen deze seminars zal telkens aandacht worden besteed aan de specificiteiten van de KMO's, door onder andere te verwijzen naar het Handboek ISA's voor KMO's (*cf. infra*, punt E) en het Pack PE-KE (*cf. infra*, punt F).

7. In 2010 hebben 410 bedrijfsrevisoren en stagiairs deelgenomen aan de ISA-seminars, in 2011 waren dat er 582 en in 2012 638. Dit bevestigt de groeiende belangstelling van het beroep in een vorming met het oog op de toepassing van de ISA's voor de audit van alle entiteiten vanaf 2014.

8. De Raad van het IBR heeft tevens een omzendbrief gepubliceerd op 16 april 2013 omtrent de proportionele toepassing van de ISA's in functie van de omvang en de complexiteit van de ISA's ("scalability van de ISA's") teneinde praktische begeleiding te bieden bij de toepassing van de ISA's in de context van de controle van KMO's.

D. Auditsoftware

9. De Raad van het Instituut wenst u eraan te herinneren dat er op de Belgische markt auditsoftware beschikbaar is. De Raad van het Instituut wenst zich **echter niet uit te spreken over de conformiteit van deze auditsoftware** met betrekking tot de ISA's.

Het ICCI onderzoekt de mogelijkheid om een checklist uit te werken aan de hand waarvan bedrijfsrevisoren kunnen controleren of voormelde auditsoftware beantwoorden aan de minimumvereisten met het oog op de toepassing van de ISA's.

10. De Commissie SME/SMP heeft op 22 maart 2013 aan de revisorenkantoren de op de markt beschikbare auditsoftware met betrekking tot de ISA's meegedeeld, alsook de stand van zaken, de prijzen en de verkoopvoorwaarden.

E. Het Handboek ISA's voor KMO's

11. De Raad van het Instituut vestigt er uw aandacht op dat tijdens de seminars "Inleiding tot de ISA's" van 6 en 8 september 2011, checklists en *templates* werden verspreid met betrekking tot de uit te voeren controlewerkzaamheden in het kader van een audit van KMO's. Deze checklists zijn echter slechts voorbeelden die dienen te worden aangepast in functie van de omvang en het risico van de gecontroleerde entiteit, en zijn dus geen bindende modellen.

12. De door de Raad van het Instituut opgerichte werkgroep "ISA-implementatie" heeft het Handboek ISA's voor KMO's begin januari 2012 ter beschikking gesteld van de bedrijfsrevisoren. Dit Handboek is praktijkgericht, verduidelijkt de minimale documentatievereisten in het kader van de audit van een KMO, en bevat de voormelde *templates*.

Dit handboek bevat de volgende hoofdstukken:

- a) Tabel controleproces en documentatie
- b) Fase A: Risico-inschatting

Checklist A1:	Materialiteitsniveau
Checklist A2:	Notulen van de besprekingen met het auditteam
Checklist A3:	Inzicht in de entiteit en haar omgeving
Checklist A4:	Algehele controleaanpak
Checklist A5:	Risico-inschattingswerkzaamheden
Checklist A6:	Register bedrijfsrisico's
Checklist A7:	Register frauderisico's
Checklist A8:	Risico van materieel belang – benadering
Checklist A9:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – jaarrekening als geheel
Checklist A10:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Personeelscyclus
Checklist A11:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus cliënten/verkoop
Checklist A12:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus overige schulden/overige vorderingen
Checklist A13:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Kapitaaluitgaven (CAPEX)
Checklist A14:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus eigen vermogen/voorzieningen voor risico's en kosten
Checklist A15:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus inkopen/leveranciers
Checklist A16:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus belastingen/taksen
Checklist A17:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Voorraadcyclus
Checklist A18:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang – Cyclus vaste activa
Checklist A19:	Analyse van het risico van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude
Checklist A20:	Algemene controleomgeving

c) Fase B: Wijzen van inspelen op risico's

Checklist B1:	Gedetailleerd controleplan voor de verkoop
Checklist B2:	Gedetailleerd controleplan voor de aankopen
Checklist B3:	Gedetailleerd controleplan voor de uitgaven als kapitaal-investeringen (CAPEX)
Checklist B4:	Gedetailleerd controleplan voor contant geld en banken
Checklist B5:	Gedetailleerd controleplan voor de voorraden
Checklist B6:	Gedetailleerd controleplan voor de schulden
Checklist B7:	Gedetailleerd controleplan voor het eigen vermogen
Checklist B8:	Gedetailleerd controleplan voor de loonlijsten
Checklist B9:	Gedetailleerd controleplan voor frauderisico's

d) Fase C: Verslaggeving

Checklist C1:	Samenvatting van de belangrijkste bevindingen van de controleopdracht
Checklist C2:	Bedrijfscontinuïteit
Checklist C3:	Naleving van de wet- en regelgeving
Checklist C4:	Schattingen
Checklist C5:	Transacties tussen verbonden partijen
Checklist C6:	Verplichtingen en verbintenissen
Checklist C7:	Verschillende bewerkingen
Checklist C8:	Review van de gebeurtenissen na de einddatum van het boekjaar
Checklist C9:	Gebruikmaken van de werkzaamheden van een deskundige
Checklist C10:	Gebruikmaken van de werkzaamheden van een

Checklist C11:	serviceorganisatie Gebruikmaken van de werkzaamheden van een interne auditor
Checklist C12:	<i>Review</i> en voltooiing van de controle

e) Fase D: Bijkomende wettelijke vereisten

Checklist D1:	Controle van de bij de NBB neer te leggen jaarrekening
Checklist D2:	Controle van het jaarverslag
Checklist D3:	Ondernemingsraad.

13. De checklists en *templates* zijn in elektronische versie ter beschikking gesteld via de website van het ICCI waar ze kunnen gedownload worden om aldus het gebruik ervan te vergemakkelijken.²

De Raad van het Instituut zal dit Handboek ISA's voor KMO's blijven opvolgen en zo nodig aanpassen aan nieuwe evoluties en noden.

F. Pack PE-KE

14. Dankzij de uitstekende grensoverschrijdende interinstitutionele samenwerking met het Franse *Compagnie Nationale des Commissaires aux Comptes* (CNCC) heeft de Raad van het IBR het akkoord bekomen om het door de CNCC ontwikkelde Pack PE v3.0 aan te passen aan het Belgisch wet- en regelgevend kader. Hiervoor werd beroep gedaan op het Informatiecentrum voor het Bedrijfsrevisoraat (ICCI).

15. Het Pack Petites Entités – Kleine Entiteiten (het “Pack PE-KE”) is een pakket hulpmiddelen (“*tools*”) dat de bedrijfsrevisor toelaat de te volgen stappen bij de controle van een kleine entiteit (KE) te structureren, in het kader van de in België van toepassing zijnde normen en de formalisering van de uitgevoerde werkzaamheden te vergemakkelijken.

16. Het Pack PE-KE is een aanvulling op de door het ICCI uitgewerkte ISA checklists (Handboek voor KMO's, *cf. supra*, punt E). Er werd evenwel op toegezien dat de relevante gegevens van de ICCI checklists rechtstreeks in het Pack PE-KE werden geïntegreerd.

17. Tijdens het seminarie “ISA's voor kleine entiteiten” zullen bovendien een aantal concrete voorbeelden van het controleproces worden uitgewerkt, hoofdzakelijk aan de hand van het Pack PE-KE.

18. Het Pack PE-KE, dat geen software is maar slechts een *tool* (hulpmiddel), is enkel voor de bedrijfsrevisoren toegankelijk via de website van het ICCI: <http://www.icci.be/nl/publicaties/Downloads/Pages/PackPE-KE.aspx>.

G. Informatiecentrum voor het Bedrijfsrevisoraat (ICCI)

19. Het ICCI stelt een **helpdesk** ter beschikking van de bedrijfsrevisoren en van externe personen, die onder meer de vragen over de toepassing van de ISA's zal beantwoorden. U kan uw vragen rechtstreeks aan het ICCI stellen met behulp van het formulier dat u via de volgende link kan terugvinden: <http://www.icci.be/nl/adviezen/vraag-formulier/Pages/Default.aspx>.

² www.icci.be, Rubriek “Publicaties”, subrubriek “Modeldocumenten”.

H. Vertaling van de ISA's

20. In samenwerking met het Franse CNCC werden de vertalingen van de ISA's (ISA 200-ISA 720) naar het Frans afgerond en voorgelegd aan de Europese Commissie. De Raad van het IBR zal samen met het Franse CNCC de opmerkingen van de Europese Commissie analyseren en zo nodig verwerken.

21. Samen met het Franse CNCC en het Nederlandse NBA volgt de Raad van het IBR de op internationaal niveau aangepaste ISA's op en draagt, daar waar nodig, bij tot de vertaling ervan.

I. Leidraad voor de kwaliteitscontrole met betrekking tot de toepassing van de ISA's

22. De leidraden voor de kwaliteitscontrole zullen worden opgesteld als hulpmiddel bij de controle van opdrachten die worden uitgevoerd in overeenstemming met zowel de Belgische normen als de internationale standaarden (ISA's). Zij zullen worden aangepast aan de door de werkgroep "ISA-implementatie" uitgewerkte voorbeelden en zullen tevens een afzonderlijk katern bevatten voor de controle van de toepassing van de nieuwe bepalingen betreffende de anti-witwaswetgeving. In 2012 werden de ISA leidraden door de Raad van het Instituut goedgekeurd en beschikbaar gesteld van de bedrijfsrevisoren op de website van het Instituut. Deze leidraden werden in 2012 als *pilot* gebruikt voor de kwaliteitscontrole van banken en verzekeringen en zullen vanaf 2013 gebruikt worden voor de kwaliteitscontroles van PIE's. Ter voorbereiding van een uitgebreider gebruik van deze leidraden vanaf 2015, werden deze leidraden eind november en begin december 2012 via informatiesessies aan het beroep voorgesteld.

J. ISA-coach

23. De Raad van het Instituut evenals het ICCI doen beroep op een bedrijfsrevisor die de functie van "**ISA-coach**" op zich neemt, en die de vragen waarmee de confraters worden of zullen worden geconfronteerd op een pragmatische manier zal beantwoorden.

24. Hiertoe werd een confrater aangeduid die deze functie zal vervullen. Hij wordt ter beschikking van de kantoren gesteld, waarbij vier uren dienstverlening per kantoor ten laste van het ICCI zullen worden genomen. Hij zal aan het merendeel van de ISA-seminaries deelnemen.

Zijn functie bestaat uitsluitend uit **raadgeving**, in alle vertrouwelijkheid en zonder tussenkomst van de organen van het Instituut. Hij zal antwoord geven op de concrete vragen die betrekking hebben op de ISA-controleaanpak versus de huidige algemene controlenormen, het gebruik van checklists, de interactie tussen de verschillende normen, de werkdocumenten, het formaliseren van auditwerkzaamheden, enz.

Aanvullende aanwijzingen in dit kader zijn eveneens bij het ICCI verkrijgbaar.

Wij zijn ervan overtuigd dat het in de aard van deze nieuwe functie ligt om het beroep ondersteuning te bieden en aan de noden ervan concreet te beantwoorden.

25. De Raad van het Instituut dringt erop aan dat iedere bedrijfsrevisor zo snel mogelijk een **pilootdossier** uit zijn portefeuille zou kiezen en er de controle van uitvoert overeenkomstig de ISA's. Dit biedt een unieke kans om vooruit te lopen op mogelijke vragen voortvloeiend uit de toepassing van de ISA's.

Tijdschema van het begeleidingsplan

Thema	Project	Ter- mijn	Stand van zaken op 30 septembe r 2010	Stand van zaken op 31 maart 2011	Stand van zaken op 3 oktober 2011	Stand van zaken op 31 maart 2012	Stand van zaken op 30 september 2012	Stand van zaken op 30 april 2013	Stand van zaken op 31 oktober 2013
Vorming	Nieuw seminarie ISRE en ISRS	vanaf 2010-2011	niet-prioritair	Verwezen-lijkt	verwezenlijkt	verwezenlijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt
	Aanpassing van het inleidend seminarie inzake de ISA's voor SME/SMP	vanaf 2010-2011	Verwezen-lijkt in 2010, eventuele aanpassing voor 2011	aanpassing aan het nieuw Handboek ISA's voor KMO's	aanpassing aan het nieuw Handboek ISA's voor KMO's	aanpassing aan het nieuw Handboek ISA's voor KMO's	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt
	Bijzondere aandacht en aanpassing van de vormings-cyclus over de internationale standaarden	vanaf 2011	eventuele aanpassing voor 2011	aanpassing aan het nieuw Handboek voor KMO's	aanpassing aan het nieuw Handboek voor KMO's	aanpassing aan het nieuw Handboek voor KMO's	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt
	Organisatie van specifieke seminaries over de ISA's voor stagiairs	vanaf 2010-2011	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt	verwezenlijkt	verwezenlijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt	Verwezen-lijkt
Audit- software en hand- boeken	Informatie- sessie of studiedag	15/11/ 2010	lopende	Verwezen- lijkt	verwezenlijkt	verwezenlijkt	Verwezen- lijkt	Verwezen- lijkt	Verwezen- lijkt
	Handboek ISA's voor KMO's	2011- 2012	vervroegd naar 15/11/2010 prioritair project	Begin 2012	Begin 2012	verwezenlijkt	Verwezen- lijkt	Verwezen- lijkt	Verwezen- lijkt
Pack PE- KE	Ontwikkeling hulpmiddel	2013						Verwezen- lijkt	Verwezen- lijkt
ICCI	Publicatie Commissaris- verslag overeenkomstig de ISA's	septem- ber 2010	verlengd tot 2 ^{de} semester 2011	verlengd tot 2 ^{de} semester 2011	verlengd tot 1ste semester 2012	verlengd tot 2 ^{de} semester 2012	Verlengd tot begin 2013	Verlengd tot eind 2013	Publicatie voorzien in december 2013

Leidraad voor de kwaliteitscontrole	Aanpassing van de leidraden voor de kwaliteitscontrole aan de ISA's	begin 2010	verlengd tot 15 november 2010	in de loop van 2011	in de loop van 2012	in de loop van 2012	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt
	Informatie-sessies voor controleurs	begin 2010	verlengd tot september 2010	in de loop van 2011	in de loop van 2012	in de loop van 2012	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt
	Informatie-sessies voor alle bedrijfs-revisoren						in de loop van 2012	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt
ISA-coach				september 2011	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt	Verwezenlijkt